

УДК 745.5 (477.63) (07)
DOI: 10.33989/2226-4051.2019.20.171672

Тетяна Гарькава, м. Дніпро
ORCID: 0000-0003-4305-7851

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС: ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА

У статті розглянуто основні методи навчання петриківського декоративного розпису. У викладанні петриківського розпису запропоновано використовувати як загальнопедагогічні, так і оригінальні методи навчання техніки виконання. Деталізовано застосування методів на прикладі навчання основних технік петриківського декоративного розпису з визначенням його особливостей. Окреслено завдання навчання петриківського розпису – поєднання глибоких традицій, самобутності з новаторством, надання простору для самовираження й творчості.

Ключові слова: петриківський розпис; методи навчання; техніка виконання розпису; традиційність; творчість; самовираження.

© Т. Гарькава, 2019

Постановка проблеми. Сучасний світ проявляє все більший інтерес до розвитку декоративно-прикладного мистецтва, яке значною мірою задовольняє споконвічне прагнення людини до краси, оточення себе красивими речами.

Петриківський декоративний розпис – яскравий різновид декоративно-прикладного мистецтва – стає все популярнішим як в Україні, так і за її межами особливо після визнання його світовою мистецькою спільнотою і занесення розпису ЮНЕСКО до репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства. Петриківські майстри презентують українську культуру у світі, ставши своєрідною візиткою України.

Народне у своїй основі мистецтво петриківського розпису вже понад півстоліття є професійно спрямованим і таким, що поєднує власні традиції та творчий розвиток майстрів, що вимагає від сучасної художньо-професійної освіти підвищеної уваги до педагогічно-методичної підготовки викладачів у галузі декоративно-прикладного мистецтва, зокрема петриківського декоративного розпису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найактуальнішою вимогою зазначеного освітнього напрямку є наукова організація навчального процесу, що передусім ставить завдання відповідності методичного рівня викладання сучасному стану української художньої культури.

Окреслена нами проблема постійно привертає увагу педагогічної спільноти. Так, методику викладання декоративно-прикладного мистецтва розглядали у своїх наукових працях Є. А. Антонович, Л. Р. Богайчук, З. Д. Борисюк, Р. В. Захарчук-Чугай, М. А. Кириченко, Т. П. Ковальчук, Ю. Г. Легенький, Л. В. Паніна, М. І. Резніченко. В. С. Кузін розв'язував проблеми викладання образотворчого мистецтва в школі.

Однак питання методики викладання петриківського розпису не досліджено ні сучасними вченими, ні науковцями минулих років. Виняток становлять публікації автора статті (2015, 2017), присвячені петриківському декоративному розпису, у яких висвітлено особливості художньої мови петриківського розпису, його виникнення, розвиток, а також значну увагу приділено прийомам і технікам оволодіння навичками й уміннями декоративного розпису.

Мета статті. У контексті вищеозначених перспектив розвитку декоративно-прикладного мистецтва та професійної освіти, на часі – визначення сучасних методів викладання одного з найпоширеніших нині видів декоративного розпису – петриківського.

Виклад основного матеріалу. Термін «метод» походить від грецького слова «methodos», що означає шлях, спосіб просування до мети, до очікуваного результату. У практичній педагогіці під методами навчання розуміють способи навчальної діяльності викладача, способи досягнення поставлених ним цілей навчання і сформульованих дидактичних завдань. Зазвичай, у поняття методів навчання вкладають розуміння способів передачі студентам знань і вмінь. Сучасна педагогічна наука трактує методи навчання як способи організації спільної діяльності викладача і студента, що спрямовані на засвоєння студентами знань і вмінь. Реалізація методів навчання відбувається шляхом застосування спланованих конкретних прийомів, дій і різних організаційних форм.

Відповідно до найпоширенішої в педагогіці класифікації методів – класифікації за джерелом знань – виділяють:

– словесні методи (джерелом знань і вмінь є усне або друковане слово – у розглядуваній статті – це вивчення історії виникнення та розвитку декоративно-прикладного мистецтва як одного з видів світового мистецтва та петриківського розпису як його яскравого представника; визначення унікальності даного розпису, його самобутності);

– наочні методи (джерелом знань і вмінь є предмети, явища, що безпосередньо сприймаються, наочність – у розглядуваній статті – це ознайомлення з прикладами творів видатних майстрів минулого та сучасності на різних матеріалах – папір/картон, стінопис (штукатурка), вироби з дерева, металу, порцеляни, тканини; інструментами та матеріалами, необхідними для виконання петриківського розпису);

– практичні методи (джерелом знань і вмінь є практичні дії, виконувані студентами – у розглядуваній статті – це вивчення техніки виконання основних мазків петриківського розпису, їх конкретного застосування в елементах розпису, створення композицій тощо).

У нашому дослідженні зосереджено увагу на практичних методах. Аналізуючи способи виконання розпису багатьох майстрів петриківського розпису, зазначимо, що є два варіанти його виконання. Один із них – здійснення розпису відразу фарбами, тобто імпровізуючи. Інший варіант – виконання малюнка спочатку олівцем як підготовчий етап створення того чи іншого твору. Дослідники зазначають, що імпровізація була притаманна майстрам старшого (XIX ст. – початок XX ст.) покоління, які «виношували в голові» композицію до найдрібніших деталей.

Поширеним є метод, який застосовується на початкових етапах навчання – репродуктивний. Адже основа петриківського розпису – це традиційні елементи (Гарькава, 2015; 2017, с. 59-62, 122-128), які складають ту чи іншу композицію розпису. Для виконання цих елементів необхідно опанувати традиційні види мазків петриківського розпису (Гарькава, 2015; 2017, с. 55-57).

Вважаємо, що послідовне вивчення техніки виконання петриківського декоративного розпису, досягнення вмінь і навичок виконання його основних традиційних елементів репродуктивним методом і шляхом багаторазового повторення вправ із техніки виконання мазків і самого елемента дасть можливість студенту навчатися виконувати розпис без попереднього нанесення малюнка олівцем. Такі навички розвивають у майбутнього майстра творчий потенціал для створення композицій петриківського декоративного розпису.

Повертаючись до прийнятої нами класифікації методів, зупинимось на наочних методах, які передбачають у навчанні петриківського розпису ознайомлення з інструментами та матеріалами, необхідними для його виконання.

Народний петриківський декоративний розпис унікальний не тільки технікою виконання, а й інструментами та матеріалами, якими здійснюють розпис. Саме вони дали можливість створити неповторну техніку виконання мазків, способів нанесення фарб, однією з особливостей яких є досягнення неоднорідності шару. Традиційними є інструменти (Гарькава, 2017, с. 52, 53), виготовлені вручну з природних матеріалів: пензлики з кошачої шерсті, що з давніх-давен мають назву «кошачки»; розрізані навкіс стебла рогози; штампи, зроблені з розрізаної вздовж або впоперек цибулини тощо; піпетки з очерету та ін. Нанесення

фарби торцем стеблини рогази надавало неоднорідності шару, а значить – неоднакове просвічування паперу крізь мазок, від чого він отримував тональну градацію. Подушечки власних пальців народний майстер використовував для позначення ягід – відбиток обов'язково виходив з об'ємним полиском. Донині петриківчани віддають перевагу «кошачкам» перед фабричним інструментом: цим універсальним інструментом виконують гнучкі лінії пагонів, короткі соковиті мазки з характерними для петриківського декоративного розпису тонкими закінченнями, які переконливо передають пружність листя, приховану силу пуп'янка, розкіш пелюсток, що розквітли. «Кошачкою» можна віджимати ряди енергійних краплеподібних відбитків. Їх складають у зображення колосся з остюками, квіткових тичинок тощо.

Метод наочності передбачає ознайомлення з прикладами творів майстрів минулого і сучасності, маючи на меті зримо продемонструвати втілення декоративної стилізації – прийому візуальної організації образного вираження, при якому виявляються характерні риси предмета і відкидаються непотрібні деталі, а також за допомогою низки прийомів зміни форм, об'ємних і колірних співвідношень, декоративно узагальнюються зображувані об'єкти. Кожен майстер по-своєму «бачив» (стилізував і зображав, часто фантазуючи) об'єкти флори і фауни рідного краю і мав власний стиль зображення. На практичних заняттях студенти шукають свій шлях у стилізації, виробляють власне бачення предмета, попередньо отримавши навички копіювання традиційних елементів розпису на прикладі творів визнаних народних майстрів.

Твори, з якими студенти ознайомлюються, можуть бути як оригіналами, так і фотографіями їх, ілюстраціями в каталогах тощо. Кількість переглянутих творів за час навчання має бути настільки великою, щоб учні могли чітко відрізнити стилі відомих майстрів, бачити оригінальність кожного стилю та пояснити його ознаки. Таке «впізнавання» автора дасть можливість майбутньому майстру виробити вміння створювати власний неповторний стиль.

Ознайомлюючись із роботами майстрів у різних формах (площинні – у квадраті, прямокутнику, трикутнику, колі, овалі; об'ємні – кулясті, у вигляді паралелепіпеда тощо) та різних матеріалах, студенти вчаться бачити відмінності побудови їх

композицій. Ці навички і вміння формуються за допомогою також словесних методів (розповіді, бесіди, пояснення). Так поєднуються словесні та наочні методи.

Композиційні вирішення петриківського розпису, побудова візерунку залежить як від форм, матеріалів, так і від розмірів предмета, який оздоблюють, від його практичного призначення. В українському народному мистецтві є відповідні правила узгодження декору з його функціональним призначенням (Захарчук-Чугай, Антонович, 2018; Кириченко, 2006). У процесі такого навчання студенти засвоюють особливості площинного розпису, фронтальна композиція якого осягається зором водночас (зблизька чи здалеку), а також об'ємної композиції – форми, які мають усі три просторові координати, відносно замкненої поверхню і сприймаються з усіх сторін. У розписі предметів складної форми застосовується глибинно-просторова композиція, що складається з матеріальних елементів (поверхонь, об'ємів) і простору, а також інтервалів між ними.

Майстри петриківського декоративного розпису широко використовують художні можливості матеріалу, на якому виконується розпис, створюючи естетичне враження з урахуванням природного кольору матеріалу і його фактури (світлоносність матеріалу зі скла, відблиски поливи тощо). Для такої практики майбутньому фахівцеві необхідні знання характерних особливостей матеріалів, техніки та технології роботи з ними.

У практиці художньо-професійної освіти поступово посилюється творчий аспект навчання, визначальний напрям якого – розвиток художньо-творчого мислення, що ґрунтується на візуальному художньо-образному композиційному мисленні, а також мисленні в матеріалі (Резніченко, Ковальчук, & Богайчук, 2011). Комплекс методичних прийомів, що застосовує викладач петриківського розпису, покликаний цілеспрямовано розвивати творчість майбутнього майстра, якому необхідно зберігати традиції та створювати власний стиль, знаходити оригінальні мотиви й по-новому організовувати композицію декоративного твору.

Реалізація змісту художньої підготовки фахівця в галузі декоративно-прикладного мистецтва (кольорознавство, композиція, формоутворення тощо) передбачає опертя на культурологічний підхід, проектування змісту навчальних дисциплін відповідно до сучасної української та зарубіжної культур.

Стати суб'єктом діяльності, творчості, самореалізації – таке важливе завдання висуває перед загальною та професійною освітою сучасна особистісно зорієнтована педагогіка, методи якої застосовуються в процесі навчання студентів петриківського декоративного розпису.

Погоджуємося з Н. П. Волковою (2018), яка вважає, що стрімкий розвиток суспільства, зміни, що відбуваються у сфері мистецтва, посилюють вимоги до професійної компетенції фахівців. Останнє можуть задовольнити лише сучасні педагогічні технології, які передбачають застосування комплексу алгоритмів і прийомів організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу.

Висновки. Запропоновані засадничі методи навчання петриківського декоративного розпису побудовані на основних методах, які за загальнодидактичною класифікацією за джерелом знань поділяються на словесні, наочні та практичні. Розглянуто застосування кожного з методів у навчанні петриківського розпису та деталізовано прийоми навчання основних технік виконання декоративного розпису. Наголошено на специфіці фахової підготовки майстрів петриківського розпису, яка полягає в розвитку їхньої творчої компетентності, поєднанні традиції і новаторства, наданні широкого простору для самовираження.

Перспективу наукового дослідження вбачаємо в необхідності продовження й поглиблення аналізу методів навчання окремих авторських технік виконання петриківського розпису, а також створення декоративних сюжетних композицій.

Список використаної літератури

- Волкова, Н. П. (2018). *Інтерактивні технології навчання у вищій школі*. Дніпро: Університет ім. Альфреда Нобеля.
- Гарькава, Т. А. (2017). *Петриківський декоративний розпис*. Дніпро: Ліра.
- Гарькава, Т. А. (2015). Майстер-клас від Тетяни Гарькавої [у 3 альбомах]. Дніпропетровськ.
- Захарчук-Чугай, Р. В., & Антонович, Є. А. (2018). *Українське народне декоративне мистецтво*. Київ: Знання.
- Кириченко, М. А. (2006). *Український народний декоративний розпис*. Київ: Знання-Прес.
- Резніченко, М. І., Ковальчук, Т. П., Паніна Л. В., Борисюк З. Д., & Богайчук, Л. Р. (2011). *Основи вжиткової творчості і методика викладання*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

Tetiana Harkava

PETRYKIVKA DECORATIVE PAINTING: THEORY AND METHODOLOGY

The article deals with the methods of teaching Petrykivka decorative painting, which is one of the brightest representatives of decorative and applied arts, recognized by the world art community and UNESCO.

The publications on the considered problem that have been published recently are analyzed.

The importance of practical skills formation with students of the corresponding fields of study is emphasized.

It is noted that the identity of the Petrykivka decorative painting is primarily determined by the originality and uniqueness of its techniques, which means their saving and, at the same time, their possible combining with creativity.

The traditional techniques of Petrykivka decorative painting, in particular, its basic smears and traditional painting elements are defined and generalized. The supporting examples and illustrations are provided.

The main tasks of teaching Petrykivka decorative painting are outlined as a combination of deep traditions, identity with innovation and provision of space for self-expression and creativity.

Keywords: *Petrykivka decorative painting; methods of teaching; the technique of painting; basic smears; main elements of painting.*

References

- Volkova, N. P. (2018). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli [Interactive technologies in higher education: a teaching manual]*. Dnipro: Universytet im. Alfreda Nobelia [in Ukrainian].
- Harkava, T. A. (2017). *Petrykivskyi dekoratyvnyi rozpys [Petrykivka decorative painting: a textbook]*. Dnipro: Lira [in Ukrainian].
- Harkava, T. A. (2015). *Maister-klas vid Tetiany Harkavoi [u 3 albomakh] [Master class from Tetiana Harkava: 3 albums]*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Zakharchuk-Chuhai, R. V., & Antonovych, Ye. A. (2018). *Ukrainske narodne dekoratyvne mystetstvo [Ukrainian folk decorative art: a textbook]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Kyrychenko, M. A. (2006). *Ukrainskyi narodnyi dekoratyvnyi rozpys [Ukrainian folk decorative painting]*. Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
- Reznichenko, M. I., Kovalchuk, T. P., Panina L. V., Borysiuk Z. D., & Bohaichuk, L. R. (2011). *Osnovy vzhlytkovoi tvorchosti i metodyka vykladannia [Fundamentals of applied creativity and teaching: a teaching manual]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

Одержано 03.12.2018 р.